

Konzervatorsko-restauratorski radovi na slici Bogorodica s Djetetom i svecima iz šibenske crkve Sv. Nikole

Branka Martinac

Hrvatski restauratorski zavod
Restauratorski odjel Split
Split, Porinova 2a
bmartinac@h-r-z.hr

Stručni rad
Predan 15. 10. 2012.
UDK 75.025(497.5 Šibenik)

SAŽETAK: Oltarna pala s prikazom Bogorodice s Djetetom, sv. Nikolom i sv. Lovrom zaprimljena je 2008. godine u radionicu Hrvatskog restauratorskog zavoda u Splitu. Bila je u izrazito lošem stanju očuvanosti, s tragovima više prijašnjih intervencija i popravaka. Osobito je neprimjerena bila intervencija s početka 20. stoljeća s preslikom koji je potpuno prekrivao izvorni slikani sloj. Radiografskom snimkom slike ustanovilo se da je izvorni slikani sloj znatno kvalitetniji od preslika i da je dobro očuvan pa je donesena odluka o uklanjanju preslika i prezentiranju slikanog sloja iz 1671. godine.

KIJUČNE RIJEČI: Šibenik, crkva Sv. Nikole, slikarstvo, 17. stoljeće, Lovre Tetta, Melchior Tetta, konzervatorsko-restauratorski radovi

Povijesno-umjetnička bilješka

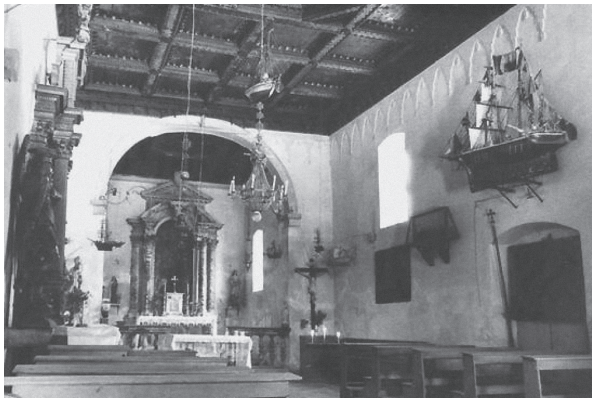
Slika *Bogorodica s Djetetom, sv. Nikolom i sv. Lovrom* potječe iz šibenske crkve Sv. Nikole. (sl. 1) Crkva je sagrađena u 17. stoljeću i pripadala je bratovštini pomoraca i brodograditelja. Smještena je na obali južno od katedrale Sv. Jakova, u blizini mjesta na kojem se nekada nalazilo staro šibensko brodogradilište. Pročelje ima barokni zvonik „na preslicu“, a u unutrašnjosti je osobito zanimljiv drveni kasetirani strop oslikan u 18. stoljeću s tridesetak slika na kojima su prikazani likovi svetaca i portreti donatora u starim pučkim nošnjama. U crkvi su izloženi modeli starih jedrenjaka koji su postavljeni kao zavjetni darovi pomoraca i njihovih obitelji, a u unutrašnjosti se nalazi i grobnica šibenskog graditelja i klesara Antuna Nogulovića, koju je sam sagradio 1617. godine i u kojoj je pokopan sedamnaest godina poslije.¹

Bogorodica s Djetetom, sv. Nikolom i sv. Lovrom smještena je na glavnom oltaru crkve Sv. Nikole. (sl. 2) Polukružno

je zaključena i ima dimenzije 270 × 120 cm. U gornjem dijelu kompozicije prikazana je Bogorodica s Djetetom na prijestolju. Klanjaju joj se sv. Nikola i sv. Lovro, uz kojeg anđeo pridržava veliku metalnu rešetku, simbol svečeva mučeništva. Radi se o zavjetnoj slici, o čemu svjedoči natpis smješten uz donji rub slike. Tekst na latinskom jeziku ispisan je u sredini kartuše koju pridržavaju dva *putta*:

LAVRENTII PATRVI NOB: SIC
MELCHIOR TETTA D.R. ET AEQVES
PROSECVTVS PIETATEM
ALTARI QVOD ILLE LAPIDIBVS EXTRVENDVM JUSSERAT
PICTVARAM STIPE PROPRIA ADDENDAM VOLVIT
MDCLXXI²

Kameni oltar dao je dakle podići pobožni šibenski plemić Lovre Tetta, dok je sliku na oltar postavio njegov nećak Melchior 1671. godine. Više podataka o povijesti slike donose spisi don Krste Stošića.³ U rukopisu koji se čuva u Muzeju grada Šibenika spominje da je slika *Bogorodica*

1. Unutrašnjost crkve Sv. Nikole u Šibeniku prije demontaže slike s glavnog oltara
Interior of St. Nicholas' Church in Šibenik, prior to dismantling the painting from the high altar

s *Djetetom, sv. Nikolom i sv. Lovrom* obnovljena prije Prvog svjetskog rata te da ju je obnovio Karlo Mihuljević iz Krka koji je neko vrijeme živio u Šibeniku.⁴ Najzanimljiviji podaci iz rukopisa don Krste Stošića odnosili su se na spomenuti latinski tekst. Uz donji rub slike bojeni sloj je, naime, u većoj mjeri nedostajao te su se zamjećivali tek vrhovi rimskih brojeva izvornog natpisa iz 1671. godine. Don Krsto Stošić prepisao je cjelovit sadržaj zavjetnog natpisa na latinskom jeziku i uspio je rekonstruirati dataciju. Njegov je prijepis omogućio pouzdanu rekonstrukciju rimskih brojeva tijekom retuša oštećenja.⁵ (sl. 4, 7)

Zatečeno stanje

Bogorodica s Djetetom, sv. Nikolom i sv. Lovrom dopremljena je u radionicu djelomično pričvršćena za izvorni drveni podokvir koji je imao oblik uspravnog pravokutnika s polukružnim završetkom. (sl. 3) Platno je bilo pričvršćeno metalnim čavlima uzduž obje vertikalne strane te uz lučni zaključak podokvira. Donji dio slike bio je pak potpuno odvojen od podokvira. Izvorni podokvir je bio sastavljen od osam većih letava i tri manje drvene letve koje su bile spojene sistemom utora i čepa. Međusobno su bile zalijepljene i pričvršćene metalnim čavlima, no spojevi su bili rasklimani, a donja horizontalna letvica potpuno se odvojila od lijeve vertikalne letvice. Zamijećena su i brojna oštećenja drva uzrokovana crvotočinom. Podokvir nije imao izrađene rubne istake, čija je zadaća da odmaknu poledinu platna od površine drvenih letvica. Nije imao ni klinove kojima se platno može prema potrebi dodatno prenapeti. Za poledinu podokvira bila je pričvršćena sintetička zaštitna folija koja je trebala zaštititi palu od vlažnog zida crkve. O jednoj od povijesnih intervencija i popravaka na slici svjedoči i adaptacija podokvira. Uklonjen je dio drvene letve u razini desnog kapitela arhitektonskog okvira oltara kako bi se slika mogla lakše ponovno montirati u ležište oltara.

Tekstilni nosilac je krto, deformirano laneno platno, srednje, prosječne debljine, izrađeno od jednog komada. Tkano je gustim, dijagonalnim keper vezom. Platna tkana tim vezom imaju čvršću teksturu zbog koje su u 16. i 17. stoljeću bila čest izbor talijanskih slikara za slike većih dimenzija.⁶ Izvorni tekstilni nosilac nedostajao je uz donji lijevi rub slike (područje biskupove mitre do kartuše s natpisom), uz gornji lijevi rub slike te uz desni rub, u razini prijestolja na kojem sjedi Bogorodica. (sl. 6) Mjesta na kojima nedostaje izvorni nosilac, u prethodnom su intervencijama sanirana tako da su se ispunjavala bijelom preparacijom i potom se preslikavala. Promatranjem slike pod kosim svjetlom mogle su se precizno definirati zone izvornog nosioca lakuna na kojima se nalazio kit iz prijašnje intervencije.

Platno je bilo naborano i deformirano, a najistaknutiji nabori, visine oko 5 cm, bili su vidljivi u donjem dijelu slike. Najveća oštećenja platnenog nosioca nalazila su se uz donji rub slike gdje je naslikana kartuša s natpisom. (sl. 4) Poderotine na slici bile su isključivo horizontalne ili vertikalne, odnosno pratile su niti osnove ili potke. Krajevi niti bili su „rašćupani“, a taj tip oštećenja nastaje slabljenjem platna zbog sukcesivnog stezanja i istežanja higroskopskog tkanja, dulje vrijeme pohranjenog u prostoru s učestalim, visokim oscilacijama relativne vlažnosti zraka.

Između izvornog nosioca slike i podstavljenog platna iz posljednje intervencije nalazile su se dvije vrste zakrpi postavljene tijekom višekratnih popravaka slike.⁷ (sl. 6) Deblje pamučno platno gustog platnenog veza iz posljednje intervencije prekrivalo je čitavu poledinu slike, odnosno imalo je ulogu platna za podstavu. Bilo je sastavljeno od dva komada platna koja su bila vertikalno spojena šavom. Pri podstavljanju je korišteno škrobno ljepilo.

Istodobno s podstavljenjem novim platnom slika je i preslikana, a ta se intervencija prema spisima Krste Stošića pripisuje Karlu Mihuljeviću i datira u početak 20. stoljeća. Preslik je nanesen u debljem sloju te je bio izveden intenzivnijim i svjetlijim bojama od izvornih. Tom prilikom se manjkajući dijelovi izvornog platna nisu rekonstruirali umetanjem zakrpa, već su se te površine zapunile opisanim bijelim kitom. Na pojedinim mjestima gdje je nedostajao izvorni nosilac, odnosno gdje je otpao kit i preslik, uočavalo se pamučno platno podstave. (sl. 5) Na mjestima otpale boje uočavala se izvorna preparacija crvenkastog tona, nanescena u sloju umjerene debljine te je izvorna površina tkanja platna bila vidljiva na licu slike. Na dijelove slike koji će biti preslikani („obnovljeni“), nanescena je bijela, uljna preparacija, vjerojatno zato da ispuni neravnine, sitna oštećenja i manje gubitke originalne boje.

Na dijelu slike s kartušom i natpisom, preslik 20. stoljeća je djelomično otpao te su se mogli vidjeti tragovi rimskih brojeva izvornog slikanog sloja. Tekst preslika je u odnosu na izvorni bio pomaknut prema gore za nekoliko

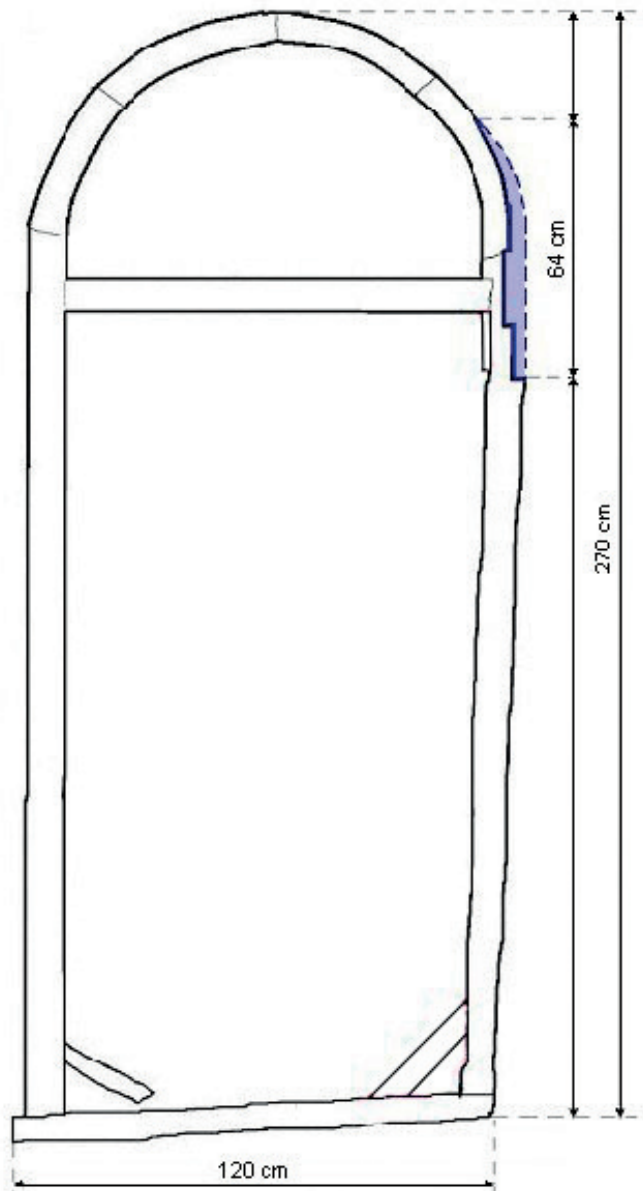

2. Nepoznati slikar, Bogorodica s Djetetom, sv. Nikolom i sv. Lovrom, 1671. g., Šibenik, crkva Sv. Nikole, stanje slike s početnim probama uklanjanja slojeva nečistoće i starog laka (fototeka HRZA, snimio Ž. Bačić)
Unknown painter, Virgin with Child, St. Nicholas and St. Lawrence, 1671, Šibenik, St. Nicholas' Church, condition of the painting and initial trials to remove the layers of dirt and old varnish (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by Ž. Bačić)

centimetara, vjerojatno zbog oštećenja platna i gubitaka uz donji rub slike.

Osim uljnog, na slici su zatečeni i preslici koji su vjerojatno bili izvedeni bojama u smolnom mediju. Nalazili su se samo na nekim zonama kompozicije, poput Bogorodičine draperije, odjeće sv. Nikole te zelene pozadine iznad Bogorodičine glave. Preslici su, vjerojatno zbog dodatka sušila, bili raspucani u obliku „krokodilske kože“.

Neprijemljeni mikroklimatski uvjeti koje karakterizira visoka relativna vlažnost u crkvi prouzročili su na mnogim

3. Crtež stanja starog drvenog podokvira slike (crtež izradila B. Martinac)
Drawing of the condition of the old wooden stretcher frame of the painting (drawing by B. Martinac)

mjestima osipanje slikanog sloja koji je po cijeloj površini bio prekriven debelim slojem požutjelog i potamnijelog laka. Na laku se nalazio i sloj nataložene površinske prljavštine.

Istražni radovi

Istraživanja provedena na slici uvelike su pomogla u donošenju odluke o konzervatorsko-restauratorskim radovima.⁸ Najviše relevantnih podataka dobiveno je radiografskim snimanjem.⁹ Rendgenske snimke *Bogorodice s Djetetom*,

4. Detalj donjeg ruba slike s karakterističnim oštećenjima platna (fototeka HRZ-a, snimila B. Martinac)
Detail of the bottom section of the painting with characteristic injuries to the canvas (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by B. Martinac)

5. Detalj s oštećenjem izvornog platna (fototeka HRZ-a, snimila B. Martinac)
Detail of an injury to the original canvas (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by B. Martinac)

sv. Nikolom i sv. Lovrom pokazivale su da preslik nije potpuno pratio kompoziciju izvorne slike. Pojedini detalji su dodani, poput biskupove kape i štapa, draperije koja obavija anđele, jedrilice i krajolika u pozadini. Pokazalo se također da se kartuša s natpisom znatno razlikuje od izvornog prikaza. Zanimljivo je da na rendgenskoj snimci kartuše nije bio vidljiv natpis. Postoji mogućnost da je izvorni natpis bilo prekriven slojem olovno-bijele boje koja ne dopušta prolazak rendgenskih zraka pa je zato natpis ostao nevidljiv. Rendgenska snimka je u cjelini dala vrlo važne informacije o stupnju očuvanosti izvornog slikanog sloja.

Prisutnost lako uočljivog starog laka potvrdila se i promatranjem slike pod uv svjetlom kao zelenkasta fluorescencija. Pod uv svjetlom intenzivno su fluorescirali preslici u smolnom mediju koji su bili izvedeni na uljnom presliku. Njihova je fluorescencija bila intenzivnija od samog laka kojim je cijela površina slike bila lakirana.

U utvrđivanju stanja izvornog slikanog sloja i topivosti preslika, izvedene su probe uklanjanja preslika na više mjesta na slici. (sl. 7, 8) Stratigrafska analiza izvedena je uzimanjem uzoraka i izradom presjeka. Mikroskopski presjeci omogućili su bolje shvaćanje strukture slikanog sloja koja je uz izvorni slikani sloj sadržavala uljni preslik i bijeli kit u ulozi podloge za preslik. Ustanovljeno je da je preslik iz intervencije s početka 20. stoljeća bio prisutan na čitavoj površini slike.

Konzervatorsko-restauratorski radovi

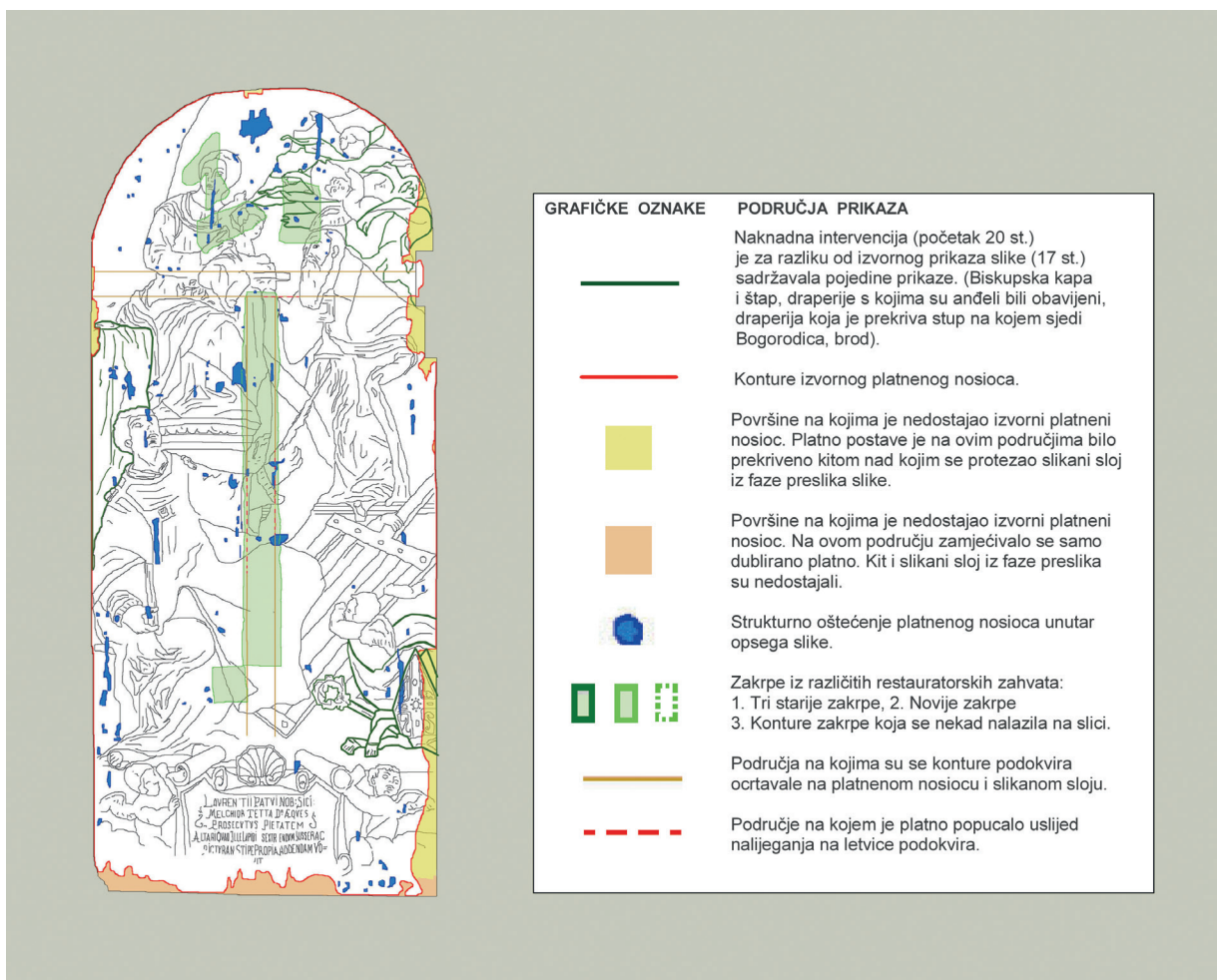
Prije odvajanja slike s oslabljenog drvenog podokvira izvedena je konsolidacija odignutih i nestabilnih slikanih slojeva podljepljivanjem. Prije radova, bilo je vrlo važno smanjiti krtost slikanog sloja kako ne bi došlo do njegova lomljenja i mrvljenja. Injekcijom se između krakelira ubriz-

gavao izopropilni alkohol koji je nakon kratkog vremena počeo omekšavati slikani sloj. Izopropilni alkohol je u procesu podljepljivanja imao dvije funkcije: omekšavanja bojenog sloja te neposredno prije nanošenja tutkala smanjenja površinske napetosti. Topla otopina 5%-tnog tutkala na pojedinim područjima najprije se ubrizgavala između krakelira injekcijom, nakon čega se izravnata površina slikanog sloja prekrivala japanskim papirom. Površina se potom prekrila *Melinex* folijom i izravnala toplom špahtlom.

Ravnanje odignutih rubova platna koji su prelazili preko bočnih strana podokvira izvedeno je navlaženim upijajućim papirom prislonjenim uz platno. Zbog vlage koju je platno upilo iz papira, ono se opustilo i postalo elastično te se sušilo i lokalno ravnalo pod pritiskom.

Čišćenje bojenog sloja odnosilo se na uklanjanje površinske prljavštine, debelog sloja laka te djelomično uklanjanje retuša izvedenog bojama u smolnom mediju. Površinska nečistoća uklonjena je 5%-tnom otopinom triamonij-citrata u destiliranoj vodi. Debeo sloj laka uspješno se uklanjao kombinacijom otapala etilnog alkohola i acetona u odnosu 1:1 koji je ujedno uklanjao i retuše izvedene lakirnim bojama.

Lice slike je zaštićeno, da bi se izbjeglo oštećivanje slikanog sloja prilikom mehaničkog čišćenja poledine i prilikom postupka podljepljivanja s poledine (tzv. *fermeture*). Zaštita lica izvedena je lijepljenjem jednog sloja japanskog papira 5%-tnom otopinom zečjeg tutkala koje se nanosilo zagrijano. Platno kojim je slika bila podstavljena u jednom od prijašnjih zahvata, uklonjeno je mehanički. Vezivna moć škrobnog ljepila bila je popustila pa je platno podstave na pojedinim mjestima već bilo odvojeno od izvornog nosioca. Čišćenje poledine izvornog platna, odnosno uklanjanje veziva kojim je slika bila zalijepljena

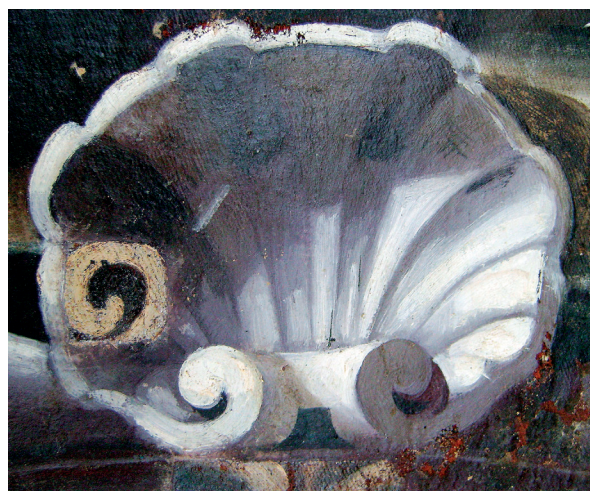
6. Shematski prikaz oštećenja (dokumentacija HRZ-a izradila B. Martinac)

Schematic depiction of the injuries (Croatian Conservation Institute Photo Archive documentation, drawn by B. Martinac)

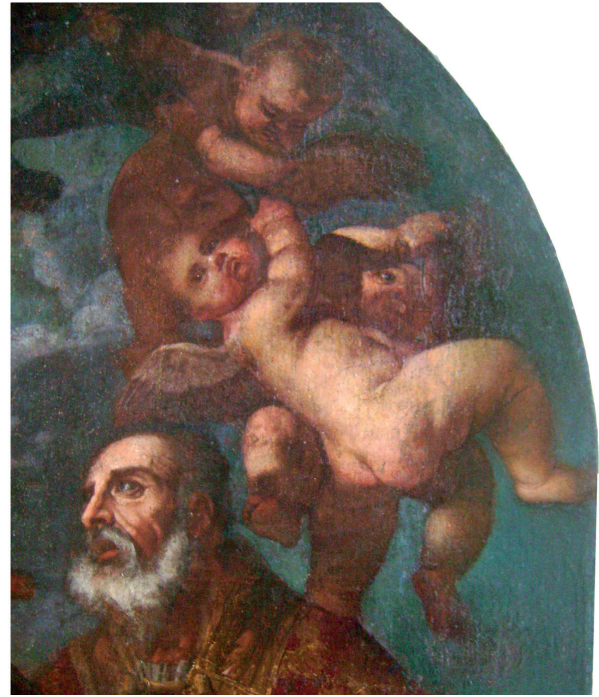
7. Detalj s probom uklanjanja uljnog preslika (fototeka HRZ-a, snimila B. Martinac)

Detail with a trial to remove the oil overpaint (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by B. Martinac)

8. Detalj s probom uklanjanja uljnog preslika (fototeka HRZ-a, snimila B. Martinac)

Detail with a trial to remove the oil overpaint (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by B. Martinac)

9. Detalj prije uklanjanja preslika i nakon restauratorskih radova (fototeka HRZ-a, snimila B. Martinac)
Detail before removing the overpaint and after restoration works (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by B. Martinac)

za platno podstave, izvedeno je također mehanički, skalpelom. Provedeno je potom podljepljivanje s poledine (tzv. *fermatura*) 4%-tnom otopinom zečjeg tutkala. Zbog omekšavajućeg djelovanja vode u sastavu pripremljene otopine, tim su postupkom osim podljepljivanja bojenog sloja i osnove također izravnate i preostale blaže deformacije.

Nakon odluke o prezentaciji izvornog slikanog sloja uslijedio je složen i dugotrajan postupak uklanjanja uljnog preslika na osnovi izvedenih proba. Izvodio se uz pomoć mikroskopa kombinacijom mehaničkog i kemijskog postupka, primjerenim otapalima.

Preslici izvedeni pigmentima u laku uspješno su uklanjani kombinacijom otapala acetona i alkohola u odnosu 1:1. Taj je preslik na pojedinim mjestima bio nanesen u debljem sloju pa je na tim područjima uklanjanje izvedeno acetonskim gelom.¹⁰ Ostaci gela uklanjali su se kombinacijom *Shelsola T* i acetona u odnosu 1:1. Gel je omogućio otapalu da dulje djeluje na deblji sloj preslika a da pritom ne oštećuje površinu originalne boje. Uklanjanje uljnog preslika izvedeno je pretežito kemijskim putem, raznim gelovima i otopinama. Na tamnim dijelovima slike uljni preslik uglavnom je uklonjen gelom pripremljenim kombinacijom dimetil-sulfoksida (50 ml) i etil-acetata (50 ml)¹¹ te kombinacijom istih otapala u omjeru 30 ml dimetil-sulfoksida i 70 ml etil-acetata. Ostaci i ispiranje gela provedeni su otopinom acetona i etanola u odnosu 1:1. Preslik sa svijetlih površina uklonjen je 6%-tnim i 12%-tnim amonij-hidroksidnim, gelom od 5%-tnog amo-

nijaka u etanolu ugušćenim u *Klucelu EF* te kombinacijom izopropilnog alkohola (80 ml), amonijaka (10 ml) i vode (10 ml). Na pojedinim područjima preslik se uklanjao uz pomoć toluena i emulzije sastavljene od 53 ml ksilena, 22 ml tritona X-100 i 25 ml destilirane vode.

Nakon uklanjanja preslika, postao je vidljiv slikarski znatno kvalitetniji izvorni sloj, kao i znatnije izmjene forme prikazanih likova. Bogorodičina i Djetetova kosa, primjerice, u naknadnoj intervenciji bile su bujnije, nabori Bogorodičina plavog plašta nisu pratili konture izvornog prikaza te je plašt prekrivao kameno prijestolje s reljefom vojnika. Pozadina iznad Bogorodičine glave u izvornom sloju prikazuje tamnosmeđi zastor i modro-sivo nebo s oblacima. Anđeli iznad sv. Nikole u izvornom su sloju prikazani nagi. Sv. Nikola je pak u presliku imao dugu bijelu bradu. U naknadnoj intervenciji mu je dodan biskupski štap i kapa, kojih nema u izvornom prikazu slike. U prostoru između Bogorodice s Djetetom i sv. Nikole u naknadnoj intervenciji prikazan je krajolik s jedrilicom, dok je u izvornom sloju i tu nebeska pozadina. Izvorni prikaz kartuše s natpisom ima znatno mekše konture te se po nizu detalja razlikuje od kartuše s natpisom u presliku. (sl. 9, 10)

Druga zaštita lica, izvedena 1,5%-tnom otopinom *Tylose* u destiliranoj vodi, bila je potrebna zbog sanacije strukturalnih oštećenja platna i podstavljanja slike novim platnom. Rekonstrukcija manjkajućih dijelova originalnog platna izvedena je intarzijama novog prepariranog platna. Umet-

nuti komadi platna ulijepljeni su *Textil Schweisspulverom* i dodatno učvršćeni lijepljenjem sintetičkih niti. Slika je podstavljena novim lanenim platnom primjenom tzv. firentinske paste (*colla di pasta*).

Nakon dubliranja, slika je napeta na novi drveni podokvir klinastog tipa. Kako format originalne pale visinom i širinom premašuje dimenzije otvora kamenog oltara, da bi povrat i montaža na oltar bili mogući, novi podokvir je izrađen 8 cm kraći od izvornog. Zbog toga što izvornom slikanom sloju potpuno nedostaje 10 cm od donjeg ruba slike te je izvorno platno na tom mjestu tek djelomice sačuvano, ostaci platna savijeni su ispod donje letve novog podokvira. Na taj je način bilo moguće sliku bez oštećenja montirati u oltarnu nišu. Odlučeno je da će se prilikom vraćanja slike na oltar, donjem dijelu niše dodati letva s imitacijom izvornog slikanog sloja, koja će dopuniti navedenih osam centimetra visine oduzetih od podokvira. Na taj su način sugerirane izvorne dimenzije slike. (sl. 10)

Za rekonstrukciju nedostajućih dijelova preparacije koristila se 7%-tna tonirana tutkalno-kredna preparacija koja se nanosila do razine izvornog slikanog sloja. Kreda se obrađivala pod kosim svjetlom tako da se imitirala izvorna tekstura slike. Preparacija je izolirana šelakom te je izveden podslik temperama, nekoliko tonova svjetlije od izvornog slikanog sloja. Za lakiranje podslika koristila se 16%-tna otopina damara u terpentinu. Lak se nanosio širokim kistom tako da se površina slike jednako zasiti, odnosno da se postigne ujednačeni sjaj slike.

Za završni retuš upotrijebljeni su pigmenti pomiješani s *Canada balzamom*, smolnim medijem. Retušem se nastojao imitirati izvorni izgled slike (potezi, impasti i sl.). U završnom retušu izvedene su rekonstrukcije rimskih brojeva s natpisa kartuše, rekonstrukcija lijeve ruke sv. Lovre te rekonstrukcija noge anđela koji se nalazi iznad sv. Nikole. Rekonstrukcija noge anđela izvedena je prema predlošku baroknog anđela koji je postavljen u sličnom položaju. Rekonstrukcija lijeve ruke sv. Lovre izvedena je prema presliku (zatečeno stanje). Za završno lakiranje upotrijebljena je 12%-tna otopina damara u terpentinu. Lak je nanesen sprejanjem.

Nakon restauratorsko-konzervatorskih zahvata, slika je postavljena u nišu glavnog oltara.¹² Prije postavljanja restaurirane slike na izvorno mjesto, trebalo je izvesti određene zahvate i preinake na oltaru.¹³ Za kameno svetohranište koje je na menzu oltara postavljeno 1930. godine, pronađen je novi smještaj na bočnom zidu crkve. Premještanje kamenog svetohraništa omogućilo je postavljanje slike unutar niše kamenog oltara te prezentaciju pale u cjelini.¹⁴ Žbuka u niši oltara se osipala, a na pojedinim je mjestima i nedostajala.¹⁵ Nakon ispitivanja stanja sačuvanosti cjeline oltara, definirana je strana pogodnija za proširenje utora za sliku. Otopinom *Tehno-*

10. Slika nakon radova (fototeka HRZ-a, snimila Ž. Bačić)
Painting after the treatment (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by Ž. Bačić)

sila izvedena je impregnacija opeke i žbuke koja ujedno sprečava širenje vlage. Na osušenu podlogu niše potom je pričvršćena ploha Lexana debljine 6 mm, kao dodatna zaštita poledine oltarne slike.

Nakon izvedenih radova na oltaru, slika je postavljena u svoje ležište. Prostor između donjeg ruba pale i poda niše pokriven je oslikanom letvicom. Spoj je učvršćen drvenim klinovima koji se nisu lijepili, da bi se olakšalo buduće demontiranje slike iz niše oltara. ■

Bilješke

- 1 Za podatke o crkvi Sv. Nikole usp. http://hr.wikipedia.org/wiki/Crkva_Sv._Nikole_u_%C5%Aoibeniku (studeni, 2008.)
- 2 NASTAVIVŠI POBOŽNO DJELO LOVRE STRICA, ŠIBENSKOG / PLEMIČA NA OLTAR KOJI JE ON NALOŽIO PODIĆI OD KAMENA / MELCHIOR TETTA DOKTOR I VITEZ, USHITIO JE / DODATI SLIKU NA VLASTITOM POSTOLJU / 1671
Natpis je s latinskog jezika preveo Bratislav Lučin.
- 3 Don Krsto Stošić (Šibenik, 16. 7. 1884.–Tisno, 25. 1. 1944.), kulturni povjesničar i utemeljitelj Muzeja grada Šibenika. Bio je povjerenik Konzervatorskog ureda u Splitu za grad Šibenik i okolicu te povjerenik Galerije umjetnina Primorske banovine. U svojim rukopisima i knjigama ostavio je brojne podatke o povijesti Šibenika, šibenske crkve i sjeverne Dalmacije.
- 4 KRSTO STOŠIĆ, crkva Sv. Nikole, rukopis, b. d., Muzej grada Šibenika, 12.
- 5 Tijekom prepisivanja teksta, don Krsto Stošić zamijetio je i pogrešno napisanu riječ PATVI koju je u prijepisu ispravno napisao kao PATRVI te iza nje stavio upitnik. Riječ u kojoj nedostaje slovo „R“ napisana je pogrešno jedino u presliku, dok je u izvornom slikanom sloju napisana ispravno. U nizu rimskih brojeva na presliku je također ustanovljena pogreška. Umjesto zadnje znamenke I stajalo je slovo T. Zahvaljujem Radoslavu Tomiću koji je za članak ustupio navedene informacije i prijevod natpisa.
- 6 Usp. SIGO SUMMERECKER, Podloge štafelajske slike, Beograd, 1973., 29.
- 7 Dvije novije zakrpe nalaze se pri sredini slike. Uska duguljasta zakrpa protezala se uzduž slike te je učvršćivala područje na kojem je platno popucalo zbog naslanjanja na vertikalnu središnju letvicu podokvira. Ispod te zakrpe nalazila se jedna manja zakrpa. Zakrpe su bile od debljeg i gušće tkanog platna. Za sliku su bile aplicirane škrobnim vezivom. Tri starije zakrpe nalazile su se u gornjem lučnom dijelu slike. Te su zakrpe bile od tanjeg platna, tkanog rjeđim platnenim vezom. Zakrpe su bile pričvršćene za sliku nešto jačim vezivom, najvjerojatnije koštanim tutkalom.
- 8 Voditelj konzervatorsko-restauratorskih radova bio je Branko Pavazza, konzervator-restaurator savjetnik, a konzervatorsko-restauratorske postupke na slici izveli su: Julija Baćak, konzervatorica-restauratorica, Branka Martinac, konzervatorica-restauratorica, Sandra Štutić, konzervatorica-restauratorica i Alen Škomrlj, viši restaurator-tehničar.
- 9 Snimanje slike metodom računalne radiografije izveo je Frano Mihanović, ing. medicinske radiologije i voditelj Odjeljka za medicinsku tehnologiju Medicinskog fakulteta u Splitu.
- 10 Acetonski gel (2 g Carbopola pomiješano je s 80 ml Ethomeena C-25, potom je dodano 100 ml acetona; na kraju je dodana voda, nakon čega je smjesa želirala). Gel se ispirao otopinom 50%-tnog *Shelsola T* i 50%-tnog acetona.
- 11 DMSO-etil-acetat gel (2 g Carbopola pomiješano je s 80 ml Ethomeena C-25, potom je dodano 100 ml kombinacije otapala DMSO-a i etil-acetata. Na kraju je dodana voda, nakon čega je smjesa želirala). Ispire se kombinacijom 50%-tnog acetona i 50%-tnog etanola.
- 12 Glavni oltar u crkvi Sv. Nikole je u vrlo lošem stanju. Kamen se dijelom osipa, posebno stupovi i polustupovi. Klesani dijelovi su znatno potamnili od djelovanja dima, vlage i nataložene nečistoće pa su u prošlosti bojani bijelom, uljanom bojom. Boja je djelomično otpala i potamnila.
- 13 Pod voditeljstvom Branka Pavazze, konzervatora-restauratora savjetnika, izvedeni su konzervatorsko-restauratorski zahvati na glavnom oltaru crkve Sv. Nikole u Šibeniku. Radovi su izvedeni u svrhu postavljanja slike *Bogorodica s Djetetom, sv. Nikolom i sv. Lovrom* unutar kamenog oltara te njezine cjelovite prezentacije. Suradnici na programu bili su Nenad Lešina, konzervator-restaurator, i Frane Oreb, suradnik restauratora tehničara.
- 14 Kameno svetohranište je u dogovoru s biskupom Ivasom, župnikom don Krešimirom Matešom i ovlaštenim konzervatorima premješteno na istočni zid uz oltar na poziciju odgovarajuće visine za liturgijsku službu. U postojećem zidu prethodno je iskopana niša dubine 20 cm koja je naknadno žbukana i završno gletana prije postavljanja kamenog dijela.
- 15 Sondiranje oltarne niše izvedeno je na lijevoj i desnoj bočnoj strani u svrhu utvrđivanja stanja i tvrdoće materijala koji treba ukloniti.

Summary

Branka Martinac

CONSERVATION AND RESTORATION OF THE PAINTING OF THE VIRGIN WITH CHILD AND SAINTS FROM THE CHURCH OF ST. NICHOLAS IN ŠIBENIK

The painting of the Virgin with Child, St. Nicholas and St. Lawrence originates from the Church of St. Nicholas in Šibenik that was built in the 17th century and used to belong to a confraternity of seafarers and shipbuilders. According to a surviving inscription on the painting, the stone high altar was commissioned by Lovre Tetta, a pious nobleman from Šibenik, and the painting was placed over the altar by his nephew Melchior in 1671.

In 2008, the altarpiece was found to be in a particularly poor state of preservation so it was transferred to a Croatian Conservation Institute workshop in Split. Several previous interventions were identified on the painting. The most radical was an intervention from the beginning of the 20th century when the 1671 Baroque painting was completely overpainted. Aside from having been visually altered in the ethically unacceptable intervention, a series of damages were also noted on the painting, having been

caused by neglect and long-term keeping in inappropriate microclimate conditions. Prior to deciding on the removal of the inappropriate overpaint, research was conducted in order to give insight into the condition of the Baroque paint layer. It was affirmed that the artistic quality of the original paint layer was superior to that of the overpaint, and since it had been well preserved, a decision was made to remove the overpaint. The paper gives a detailed account of all investigative works and conservation and restoration treatments. The greatest challenge was how to gradually remove the overpaint and reconstruct the form in areas of larger lacunae.

KEYWORDS: *Šibenik, Church of St. Nicholas, painting, 17th century, Lovre Tetta, Melchior Tetta, conservation and restoration works*